

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО ПІДґРУНТЯ ТА РОЗРОБКИ ПРАКТИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ПІДВИЩЕННЯ СУКУПНИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Пасічник Ю.В.

ВСТУП

Військова агресія росії внесла суттєві зміни у суспільне життя України, і тепер, коли наші захисники і захисниці мужньо протистоять російським окупантам, не применшується потреба налагодження нормального життєвого укладу населення. Тепер є вагомі проблеми існування наших громадян на окупованих територіях, але у звільнених територіях поступово налагоджуються економічні процеси та за можливості забезпечуються соціальні потреби. На тих територіях, де ворог не завдав суттєвих збитків, також є певні проблеми з підтриманням функціонування бізнесу та необхідного соціального забезпечення. В цих нелегких умовах воєнного стану постійно актуалізується питання підвищення життєвого рівня населення, зокрема домогосподарств у сільській місцевості, з огляду на те, що 23 червня 2022 року країни-члени ЄС проголосували за надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС.

Беручи до уваги те, що навіть у довоєнний період рівень життя населення України був одним із найнижчих у Європі, а європейський вектор суспільного розвитку України зумовлює відповідний рівень життя населення, є доцільність та обумовлена необхідність гідного життєвого статусу українських громадян. Забезпечення сприйнятливого життєвого рівня громадян у будь-якій країні світу – це складний і тривалий процес, який формується десятиліттями під впливом політичних, соціальних, економічних, ментальних та інших проявів. Тепер у різних країнах світу, зокрема європейських, цей рівень має доволі суттєві розбіжності. Також під час зіставлення потрібно враховувати купівельну спроможність відповідної національної валюти. У цьому контексті зауважимо, що одним із вагомих чинників підвищення цього рівня має бути аргументоване наукове забезпечення, роль якого у суспільному прогресі є визначальною. Так, у 40–50-х роках ХХ ст. переможена у Другій

світовій війні Німеччина виходила із суспільної кризи завдяки науковому обґрунтуванню реформ автора «німецького чуда» Л. Ерхарда та суттєвій підтримці за програмою відродження «Плану Маршала». Є відомою роль в економічному зростанні «азійських тигрів», а саме Гонконгу, Південної Кореї, Сінгапуру, Тайваню, у 60–80-х роках за наукової підтримки лауреата Нобелівської премії з економіки В. Леонтєва. Польщі успішно вдалось на початку ХХІ ст. подолати синдром «пострадянського соціалізму» та впровадити засади ринкової економіки завдяки розробленому науковому підґрунтю, практично реалізованому у механізмах Л. Бальцеровичем.

Щодо України, то вченими, зокрема економістами, пропонувались теоретичні конструкції реформування суспільної системи, проте за низки причин політичного, економічного, ментального змісту реформи щодо підвищення доходів населення були неефективними. Тепер в умовах військового стану доцільно й необхідно розробити наукове підґрунтя та відповідні практичні механізми підвищення цих доходів, зокрема щодо домогосподарств у сільській місцевості.

1. Наявна теоретична база формування доходів населення

Світова та українська економічна наука, зокрема фінансова та соціологічна, мають у своєму науковому арсеналі певну кількість концепцій, теорій, моделей, які ми маємо проаналізувати, з'ясувавши доцільність та реальність використання в сучасних складних реаліях України. Передусім необхідно усвідомити, що нині триває етап Постмодерну, або, як його ще називають у суто економічному аспекті, Четверта промислова революція, що включає шостий та сьомий технологічні уклади, які характеризуються тим, що шостий дає поштовх до нового розвитку медицини, біотехнологій, нанотехнологій, ІТ-технологій, а сьомий – до створення технологій особливого холодного термоядерного синтезу, який може суттєво змінити енергетичний потенціал земної цивілізації. Вперше термін “Industrie 4.0” став відомим у квітні 2011 року, коли на Ганноверському ярмарку група “Industrie 4.0” виступила з ініціативою підвищення конкурентоздатності німецької економіки¹.

---

¹ Kagermann W.-D. Wahlster L.W. Industrie 4.0: Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4. industriellen Revolution (нім). *VDI nachrichten*. 1 квітня 2011. Архів оригіналу за 22 липня 2015.

Надамо розгорнуте тлумачення відповідних термінів. У Словнику новітньої політичної лексики знаходимо таке визначення: «постмодернізм – змістовно-аксіологічна сукупність дослідницьких концептів, рух якої відбувається у напрямі постнекласичної рефлексії дійсності»². Також існують певні відмінності між спорідненими поняттями. «Відправною точкою в поясненні смислу цього непростого поняття буде ствердження, що постмодернізм – це світогляд, який виражає основні тенденції, установки і орієнтири суспільства на певному рівні розвитку. Причому він не зводиться до єдиного вчення чи теорії, скоріше, його слід розглядати як широке коло різноманітних підходів та точок зору, які стосуються різних напрямів знання, але мають щось спільне, об'єднуюче. Таким чином, під постмодернізмом розуміють не окрему течію в літературі, науці тощо, а загальне вираження світогляду конкретної епохи, яка має назву «постмодерн». Однак слід розрізняти поняття «постмодерн», що буквально означає «період, який настає після модерну», і «постмодернізм», який означає самосвідомість культури на цьому історичному етапі»³.

Оскільки зазначені підходи формуються у теперішньому суспільному середовищі, надамо окремі характеристики епохи Постмодерну. А. Постол щодо соціально-психологічного зрізу зауважує, що у кінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. Постмодернізм проник у всі сфери суспільного життя: «Дослідники постмодернізму, серед яких А. Тойнбі, А. Етціоні, Р. Інглхарт, Ж.-Ф. Ліотар, Ч. Дженкс, З. Бауман, Д. Белл, М. Хайдегер, Ігаб Гассан, В. Вельш, розглядають постмодернізм з різних позицій і відзначають його прояви в економічній сфері, політиці, мистецтві, літературі, кінематографії, музиці тощо»⁴.

Доповнюючи соціально-психологічні ознаки Постмодерну, В. Базилевич та В. Ільїн виокремлюють такі специфічні людські риси: «людина втрачає свою конкретність, оскільки в Постмодерні починає вільно оперувати з довільними сегментами зовсім

---

² Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотворення) / за заг. ред. Н. Хоми. Львів : Новий Світ, 2000, 2015. 492 с.

³ Ермилова Г. Постмодернізм как феномен культуры XX века. URL: <http://www.zpujournal.ru/e-zpu/2008/4/Ermilova>.

⁴ Постол А. Постмодернізм як сучасна суспільно-політична реальність. *Гуманітарний вісник ЗДА*. 2007. Вип. 42. С. 69–79.

протилежних світоглядів, дискурсів, мов. У царині духу немає ніяких обмежень, але й ніяких орієнтирів, ніяких меж»⁵.

А. Мартинов конкретизує специфіку людських відносин таким чином: «завдяки поширенню масової культури поступово порушується соціальний механізм взаєморозуміння між різними поколіннями всередині певних країн, які належать до окремих соціально-культурних типів. Наприклад, молодь, як свідчить іранський досвід, найбільш активно вестернізується. За цих обставин конфлікт поколінь як рушій соціально-історичного процесу має шанси стати внутрішнім конфліктом різних цивілізаційних цінностей»⁶.

Доповнює ці ознаки Д. Шевчук таким чином: «постмодернізм є плюралістичним, передбачаючи, що жоден тип пізнання і жодна сфера не може претендувати на першість. Також у рамках Постмодернізму проявляється криза людського в політичному та соціальному світі, що іноді діагностується як дегуманізація політики»⁷.

Одну з вагомих проблем наприкінці другого десятиліття XXI ст. щодо функціонування владних структур виокремлює Ю. Харарі: «Сьогодні людство стикається з гострою кризою не тільки через коронавірус, але й через відсутність довіри між людьми. Щоб перемогти епідемію, люди повинні довіряти науковим експертам, громадяни повинні довіряти державним органам, а країни повинні довіряти одна одній. За останні кілька років безвідповідальні політики навмисно підірвали довіру до науки, органів державної влади і міжнародної співпраці. В результаті цього ми зараз стикаємося з цією кризою, позбавлені світових лідерів, які можуть надихати, організувати і фінансувати координувати глобальні заходи у відповідь»⁸.

Уточнює політичну характеристику В. Горбатенко: «Політичній діяльності постмодерністського типу властиві фрагментарність, гра в гуманізм, активність чи лояльність. За цих умов політика

---

⁵ Базилевич В., Ільїн В. *Метафізика економіки*. Київ : Знання, 2007. 217 с.

⁶ Мартинов А. *Футоурологічні сценарії глобальної перспективи*. *Нова парадигма*. 2002. Вип. 28. С. 151.

⁷ Шевчук Д. *Постмодерні виміри політичної філософії*. *Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету*. *Філософія. Педагогіка. Суспільство*. 2011. Вип. 1. С. 76–89.

⁸ Харарі Ю.Н. *В битві з коронавірусом людство не має лідерства*. *Time*. URL: <https://time.com/5803225/yuval-noah-harari-coronavirus-humanity-leadership>.

перетворюється на різновид підприємництва, де провокуються події, конфлікти, створюються штучні іміджі лідерів, набуває самодостатнього характеру політична реклама»⁹.

Оскільки вкрай важливими у дослідженні є економічні характеристики, надамо розширене обґрунтування згідно з поглядом Ю. Зайцева: «по-перше, глобальна економіка в умовах Революції 4.0 – це не тільки концентрація можливостей людства на основі об'єднання зусиль, нової якості взаємодії національних економік та суспільств, формування філософії та реальних засад плюралістичної економіки, але й нова філософія ціннісних орієнтирів, методів і форм економічного розвитку, ключовий, винятковий чинник зміни парадигми світосприйняття вченими, політиками, представниками владних структур. Вона вимагає кардинальних змін від суспільства, окремих соціальних груп і народів планети, поза якими стає неможливим цивілізаційний резонанс, тобто системна рівновага між потребами та можливостями подальшого існування людства як певної цілісної інституціоналізованої соціальної та соціалізованої форми життя. По-друге, взаємопов'язаний у часі та просторі процес розгортання Революції 4.0 та глобалізованої економіки ускладнює не тільки суб'єктивне сприйняття глибини змін, що відбуваються на планеті, але й глибини тих потенційних можливостей, реальних викликів і суперечностей, які супроводжують ці зміни, породжуючи мегазагрози щодо збереження засадничих цінностей наявної людської цивілізації через хибну уяву щодо гранично можливих етичних і видових меж трансформації цих цінностей, навіть в умовах безмежних технологічних ресурсів нанотехнологічних революцій, економічної, політичної, духовної, етичної свободи, які ці революції породжують. По-третє, формується плюралістична економіка як результат і форма об'єктивного процесу еволюції економічної системи, у ході якого виникають, функціонують, співіснують і розвиваються різні інституціонально-правові моделі національних економік, навіть в інституціональному полі єдиної глобалізованої економічної системи; економіка, модель економічної політики, фундаментальну теоретичну основу яких складають парадигмальні підходи, закладені на засадах різного теоретико-методологічного бачення різними вченими та політиками шляхів розв'язання однотипних проблем і задач подальшого економічного розвитку. Різні наукові школи, різні суб'єктивні підходи до аналізу шляхів розв'язання реально наявних проблем, суперечностей,

---

⁹ Горбатенко В. Постмодерн і трансформація ціннісної основи людського буття. *Політичний менеджмент*. 2005. № 1. С. 3–13.

задоволення потреб, інтересів суб'єктів економічного життя викликають не лише плюралізм думок, концептуальних поглядів і теоретичних моделей розвитку, але й плюралізм підходів до формування практичної економічної політики забезпечення такого розвитку (кейнсіанство, неолібералізм, ордолібералізм, неінституціоналізм, постнеолібералізм, сучасна політична економія тощо) економічної, політичної, духовної, етичної свободи, які ці революції породжують»¹⁰.

Отже, узагальнено виявлені характеристики Постмодерну за такими суспільними зрізами:

- політичний (мінливість поглядів політичних лідерів, оманливість, провокування конфліктів як всередині країни, так і за її межами, штучний імідж лідерів);

- соціально-психологічний (відсутність довіри між людьми, рефлексія дійсності, конфлікт поколінь, відсутність обмежень, орієнтирів та меж у стосунках між людьми, втрата людиною своєї конкретності);

- економічний (багатоваріантність підходів до формування практичної економічної політики, нові механізми розвитку економік).

З урахуванням зазначених ознак та характеристик у реаліях початку третього десятиліття ХХІ ст. зарубіжними та вітчизняними ученими пропонуються відповідні теоретичні конструкції, де обґрунтовуються різні напрями функціонування суспільства, зокрема відповідних теорій і концепцій, а саме економіки пропозиції (А. Лаффер, Р. Манделла); нової класичної макроекономіки (Дж. Мут, Р. Лукас, Н. Уоллес); постмодерністської риторичної концепції (метод Д. Макклоскі); методології посткейнсіанства (С. Вайнтрауб, П. Девідсон, Х. Мінські), а також нового кейнсіанства (Дж. Стігліц, Дж. Акерлоф, П. Кругман); біхевіористичної економіки (Г. Беккер, Д. Канеман, Р. Талер); еволюційної економіки (С. Вінтер, Р. Нельсон). Щодо теперішніх теорій, то це загальнонаукові суспільні теорії, зокрема такі:

---

¹⁰ Зайцев Ю. Філософія розвитку глобальної економіки та суспільства в умовах Четвертої промислової революції. *Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у ХХІ ст.: перспективи нової парадигми* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28–29 травня 2019 року). Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2019. С. 44–45.

– поведінкова економічна теорія – перспективний комплексний напрям сучасної економічної теорії, який на міждисциплінарному стику економіки та психології досліджує психологічну основу прийняття та реалізації економічних рішень, які визначають економічну поведінку економічних агентів;

– етична економічна теорія, що обґрунтовує етичні проблеми господарюючих суб'єктів та відповідних господарських відносин з використанням інструментарію економічної теорії;

– економічна теорія щастя – теоретико-методологічний підхід, згідно з яким економічне зростання вимірюється перш за все зростанням рівня життя населення.

Окремі теорії розкривають сутність відносин між країнами, всередині країни, між колективами та окремими індивідами. Так, К. Андерс, Б. Бунгман, К. Доренц, К. Хорні у теорії агресії (когнітивний неосоціалізм, теорія соціальної взаємодії) обґрунтовували відповідні форми, пояснюючи, що агресія визначається вродженими (біологічними) нахилами, а саме потребами, які зумовлені зовнішнім середовищем, пізнавальними емоційними проявами, соціальним середовищем. К. Хорні агресію вважав доволі негативним явищем. Сутність цієї теорії полягає в тому, що енергія, яка проявляється у взаєминах між членами суспільства, не сприяє їхній співпраці, зокрема між корпоративними менеджерами всіх господарюючих суб'єктів, тому зумовлює неефективну роботу¹¹. Р. Пребиш, А. Франк у теорії залежності аналізували можливості окремих країн у системі міжнародних відносин, які мають вагомі відмінності щодо економічного розвитку, і формуються складні процеси взаємозалежності одних країн від інших. Їхня сутність полягає у тому, що окремі країни з урахуванням стану свого економічного розвитку, не можуть існувати без більш розвинутих. Так, А. Франк обґрунтував, що країни Латинської Америки не можуть нормально функціонувати без експорту окремих видів сировини та імпорту промислових і побутових товарів¹². М. Олсон¹³ та А. Бентлі¹⁴ довели, що у процесі спільної діяльності

---

¹¹ Хорні К. Самоанализ / пер. А. Боковикова, В. Старовойтова. N.-Y. : W.W. Norton & Co, 1942. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2002. 115 с.

¹² Frank G.A., Gils B.K. The World System and Five Hundred Years or Five Thousand? London ; New York : First published, 1993.

¹³ Олсон М. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп / пер. с англ. Москва : ФЭИ, 1995. 174 с.

¹⁴ Bently A. Process of Government. N.-Y., 1908. 256 p.

людей вони керуються власними інтересами. Борючись за владу, вони створюють групи, які відображають їхні інтереси. В політичній боротьбі перемогу отримує сильніша група. Сформовані за інтересами групи відображають конкретні вимоги суспільства у політичній структурі. Ці групи координують дії між суспільними групами та правлячими структурами. Так, М. Олсон виокремив відповідні групи, які повинні захищати інтереси певних груп суспільства, а саме професійне, фермерське, трудове, неекономічне лобі. А. Бентлі у праці «Процес урядування» розробив концепцію «груп інтересів». Ця робота була революційною у розвитку теорії політичного процесу. Вона також була однією з перших теоретичних конструкцій немарксистських трактувань специфіки суспільного процесу та інтерпретації політичного процесу як взаємного впливу політичних груп у боротьбі за владу. Автор обґрунтував, що політичний процес охоплює два напрями взаємин: з одного боку, неформальні, реальні та групові інтереси, а з іншого боку, похідні, офіційно-інституційні, які є фактичним відображенням групових інтересів, що надає державним інститутам іміджу одного з видів «груп інтересів». Також А. Бентлі довів, що процес управління країною не є чимось недиференційованим: у межах його структури існують відповідні процеси: законодавчий, судовий, виконавчий.

Вагоме місце серед цих економічних течій та теоретичних конструкцій посідає біхевіоризм. Зародившись у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст., ці теоретичні підходи стали одними з найпопулярніших, про що свідчить присудження Нобелівських премій з економіки Д. Канеману (2002 рік) та Р. Тейлеру (2017 рік). Оцінюючи сутність цієї течії, С. Кальян констатує, що «біхевіоральна методологія націлювала на використання таких дослідницьких інструментів, як опитування громадської думки, проведення анкетування (тобто тих методів, які давали змогу зібрати кількісні дані для подальшого аналізу), задля вивчення, наприклад, поведінки, заяв політичних діячів (політичних суб'єктів), які були активними учасниками політичних процесів. Для біхевіоралістів політичний процес поставав як наслідок поєднання політичних інтересів, політичних устремлінь, політичної поведінки індивідів чи їхніх груп»¹⁵. Один із представників цієї течії Д. Істон зауважував, що

---

¹⁵ Кальян С. Становлення та розвиток концептуальних підходів й інструментів дослідження політичного процесу. *Наукові записки*. 2008. Вип. 41. С. 25–35.

багато хто з біхевіоралістів вважав, що у процесі дослідження значною мірою можна абстрагуватися від цінностей як безпосередньо самого вченого, так і суспільства загалом, адже вважалося, що етичні оцінки та емпіричні пояснення спираються на різні типи суджень, які варто чітко розмежовувати та відділяти одне від одного. Біхевіоралісти приймали вихідне припущення позитивізму про те, що дослідницька діяльність може бути вільною від цінностей або нейтральною у ціннісному аспекті. Отже, моральні оцінки відійшли далеко на задній план серед дослідницьких пріоритетів політологів¹⁶. В іншій праці «Майбутнє постповедінкової фази» Д. Істон досить детально обґрунтував недоліки, характерні для біхевіоралізму, вказавши на спробу відійти від політичних реалій, відмежуватися від особливої відповідальності (яку має нести той, хто займається наукою професійно) за використання знань; досліджувати не самого індивіда, зокрема мотиви та механізми його вибору, а специфічні умови, які впливали на поведінку людей, що могло привести до того, що політична наука стала «безсуб'єктною та нелюдською» дисципліною; доводити, що лише біхевіоральний підхід вільний від ідеологічних настанов; не займатись вивченням ціннісних аспектів політико-правових відносин; фрагментацію знання тощо¹⁷.

Серед українських науковців у цьому контексті можна виокремити працю Л. Гордієнко «Фінансові теорії громадських інституцій», де обґрунтовано прийняття економічних рішень за підтримки фахових громадських інституцій¹⁸.

Також за цим напрямом захищались дисертації (наприклад, С. Кузьмук¹⁹) та оприлюднювались окремі статті (наприклад, Р. Романів²⁰).

---

¹⁶ Easton D. (eds) *The Development of Political Science. A Comparative Survey* / J.G. Gunnell, L. Graziano. London ; New York : Routledge, 1996. 296 p

¹⁷ Easton D. *The Future of the Postbehavioral Phase. Contemporary Empirical Political Theory* / ed. by K.R. Berkeley et al. 1997. P. 15.

¹⁸ Гордієнко Л. *Фінансові теорії громадських інституцій. Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 1. С. 18–24.

¹⁹ Кузьмук С. *Біхевіористичні фінанси: теоретична концептуалізація та закономірності використання в економіці* : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01. Чернівці, 2019. 227 с.

²⁰ Романів Р. *Апперцепція інформації в біхевіористичній теорії бухгалтерського обліку: критика сучасних підходів. Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. № 2. С. 94–101.

Оцінюючи творчий доробок зарубіжних та українських учених щодо теоретичних конструкцій епохи Постмодерну, можемо виокремити такі підходи:

- з урахуванням характеристик цієї епохи аналізуються, обґрунтовуються та пропонуються відповідні теоретичні конструкції, які відображають тенденції розвитку, напрями взаємовідносин від окремих особистостей до держав, специфічні ознаки та психоаналітичні характеристики людських стосунків тощо;

- погляди конкретних учених відображають їхнє наукове та життєве світосприйняття, тому простежуються певні розбіжності у тлумаченнях відповідних суспільних відносин;

- з огляду на комплексність та багатоваріантність проявів суспільних процесів їх тлумаченням, аналізом та визначенням займаються учені різних напрямів, зокрема економісти, філософи, соціологи, психологи, культурологи;

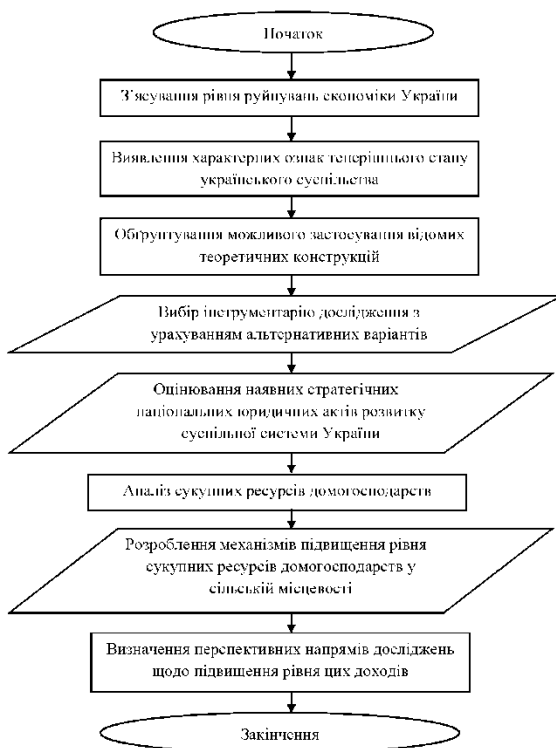
- пропоновані конкретні рекомендації щодо оптимізації суспільних відносин окремих учених відображають відповідний період розвитку окремої країни та специфічні соціально-економічні тенденції.

З'ясовані характеристики епохи Постмодерну та наявні теоретичні конструкції зарубіжних та українських учених слугуватимуть вагомим теоретичним підґрунтям щодо розроблення напрямів підвищення сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості в умовах воєнного часу.

2. Теоретичні засади та практичні механізми підвищення сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості

Забезпечення зростання доходів сільського населення в умовах війни є складним процесом з огляду на те, що всі можливі теорії та практичні механізми, які були відомими та застосовуваними у передвоєнний період, є малоприсадибними, тому можуть виявитись неефективними в нових реаліях за умови їхнього механістичного застосування. Зауважимо, що рівень руйнувань для суспільної системи України є таким масштабним та руйнівним, якого не було принаймні з часів Другої світової війни. Усвідомлення цієї ситуації зумовлює пошук принципово нових теоретико-методологічних підходів до розроблення відповідних стратегій, моделей, механізмів такого підвищення. Базуючись на аналізі відомих теоретичних конструкцій, зважаючи на нові реалії суспільного розвитку України

для обґрунтування способів підвищення таких доходів використаємо такий алгоритм дослідження (рис. 1).

Рис. 1. Алгоритм розроблення теоретичного підґрунтя та практичних механізмів підвищення сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості

Джерело: сформовано автором

Виконаємо обумовлене дослідження згідно з цими етапами.

З'ясування рівня руйнувань економіки України. Протягом війни окремими аналітичними агенціями та фахівцями оприлюднювались відповідні оцінки втрат України у війні з росією. Так, експерти Фінансового клубу станом на 11 квітня 2022 року виконали розрахунки за двома сценаріями та визначили, що, відповідно до найгіршого з них, передбачається скорочення промисловості на 52%,

сільського господарства – на 45%, експорту – на 52%. Падіння ВВП України за цим сценарієм може становити 31%²¹. Дещо подібну ситуацію спрогнозував Б. Данилишин 13 квітня 2022 року. «Аналогічні оцінки втрат економіки на основі «територіального вилучення» областей України з нормального процесу економічного відтворення свідчать про те, що економічні втрати України у річному розрізі можуть сягати таких цифр: виробництво ВВП – 46%; експортні надходження – 48%; капітальні інвестиції – 45%»²². Доволі розлогу характеристику руйнувань подає Д. Гордійчук, фахівчиня KSE в межах проєкту «Росія заплатить», станом на вересень 2022 року: «Збитки України від повномасштабної війни сягнули понад 127 млрд доларів, протягом літа Росія завдала збитків на понад 31 млрд. дол. На найбільшу суму пошкоджено житлового фонду – 39,7%, або 50,5 млрд. дол. За останніми даними, загалом пошкоджено та зруйновано 135,8 тис. приватних та багатоквартирних будинків. Загальна площа пошкоджених або зруйнованих об'єктів становить 74,1 млн. м², або 7,3% від житлового фонду країни. На другому місці за обсягом збитків сфера інфраструктури – 27,7%, або 35,3 млрд. дол., з яких 26,6 млрд. дол. – внаслідок прямого руйнування доріг, а 4,3 млрд. дол. – збитки залізниці. Втрати активів бізнесу становлять щонайменше 9,9 млрд. дол. і продовжують зростати – це третя за величиною стаття збитків інфраструктури. В розрізі галузей найбільше постраждала металургія. Загалом від початку війни пошкоджено або зруйновано щонайменше 412 підприємств, з яких 64 – це великі та середні підприємства. Очікується, що це число може бути вищим, оскільки наразі відсутня повна інформація про стан українських підприємств, що розташовані на тимчасово окупованих територіях. Збитки, завдані освітній інфраструктурі України, оцінюються у 6,95 млрд. дол. Ця сума зросла як через збільшення кількості пошкоджених та зруйнованих об'єктів, так і завдяки розширенню переліку об'єктів освітньої інфраструктури, збитки яких оцінюються в рамках проєкту. Внаслідок бойових дій зруйновано вже щонайменше 810 та пошкоджено 1 639 об'єктів

---

²¹ Економісти пояснили 45% потенційних втрат ВВП України. Финансовый клуб. 11 квітня 2022. URL: <https://finclub.net/ua/news/ekonomisty-poiasnily-45prosent-potentsiinykh-vtrat-vvp-ukrainy.html>.

²² Данилишин Б. Витиснути максимум з Росії та залучити кошти партнерів. *Економічна правда*. 13 квітня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/13/685656>.

освітньої інфраструктури. Найбільшу кількість зруйнованих освітніх закладів зафіксовано в Донецькій, Харківській, Луганській та Київській областях. З лютого до вересня російськими окупантами було пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 616 адмінбудівель, 978 медзакладів, з яких 24 є приватними закладами охорони здоров'я, 1 270 шкіл, 786 дитсадків, 775 об'єктів культури, 80 релігійних споруд, 149 закладів туризму та 153 спортивні об'єкти, 2 910 торговельних точок, 19 аеропортів і цивільних аеродромів, 110 залізничних вокзалів і станцій, 315 мостів і мостових переходів державного, місцевого або комунального значення, 10 ТЕЦ, 322 котельні»²³. Суттєво зменшилась чисельність населення, зокрема у сільській місцевості, що констатують О. Децик та В. Алексєєв: «Станом на 1 січня 2022 року в Україні проживало 34,5 млн. громадян, натомість на кінець серпня – лише 27,8 млн. Про це йдеться в пояснювальній записці до проєкту Державного бюджету на 2023 рік, тобто за пів року великої війни чисельність тих, хто живе і працює в Україні, зменшилась на 6,7 млн. Частина виїхала за кордон, частина потрапила в окупацію»²⁴. З огляду на масштабність окупаційних зазіхань росії значна частина територіальних громад, більшість яких складають сільські громади, де розташовані домогосподарства, не може нормально функціонувати, про що повідомляють офіційні органи. Так, Наказом Мінреінтеграції затверджено оновлений перелік територіальних громад, які розташовані у районах проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні). Станом на 26 вересня до оновленого переліку входять 326 громад з 9 областей, а саме Донецької (66), Харківської (56), Дніпропетровської (10), Луганської (37), Запорізької (56), Херсонської (49), Миколаївської (26), Сумської (22), Чернігівської (4)²⁵.

---

²³ Гордійчук Д. Збитки України від війни перевищили \$127 мільярдів у вересні. *KSE*. 21 жовтня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/21/692884>.

²⁴ Децик О., Алексєєв В. Повернути втрачене. Чим Україні загрожує зменшення населення? *LB.ua*. URL: https://lb.ua/economics/2022/09/22/530166_povernuti_vtrachene_chim_ukraini.html.

²⁵ Оновлено перелік громад у районах бойових дій, на тимчасово окупованих територіях і тих, що в оточенні (станом на 26 вересня 2022 року). *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15571>.

Аналізуючи цей стан України, доходимо невтішного висновку про суттєві майнові, фінансові, демографічні, психологічні збитки, які їй завдано військовою агресією росії. Завдяки нашим ЗСУ та іншим воєнізованим формуванням продовжується звільнення окупованих територій, проте водночас продовжується знищення людського та економічного потенціалу України, достатньо пригадати руйнування енергетичної інфраструктури протягом жовтня 2022 року. Саме в таких надзвичайно складних умовах функціонує економіка України, а також її невід’ємна складова частина – домогосподарства, зокрема ті, які розташовані у сільській місцевості. Є очевидним, що їхні сукупні ресурси у період військового стану зменшилися. Водночас у таких складних умовах є можливість на територіях, підконтрольних Україні, не лише забезпечувати їхню наявність, але й збільшувати обсяги.

Виявлення характерних ознак теперішнього стану українського суспільства. Незважаючи на сильний шок усього українського народу від повномасштабного військового вторгнення росії наприкінці лютого 2022 року та стрес, який пережили наші громадяни які опинились на тимчасово окупованих територіях, поступово народжується нова суспільна єдність, яка має розпочати відновлення України на нових європейських засадах. Тепер ці ознаки лише формуються, але окремі контури вже можна визначити. Наведемо їх у поглядах соціологів. Ольга Куценко з Національного інституту соціології НАН України висловлює свою думку: «Інституційний контекст теж неоднозначний. Що нас чекає: економічна катастрофа чи економічна реновація? Авторитарний популізм чи деліберативна демократія? Під час війни впоратися з нею без мілітарної ієрархії, централізації, авторитаризму майже неможливо. Однак суспільство демонструє високу громадянську активність, закриття прогалин, тому, можливо, устроєм майбутнього буде та сама деліберативна демократія.

На це впливатимуть фактори збереження житла, переміщення, спроможності професійної адаптації. Я також маю гіпотезу, що за результатами війни з’явиться новий середній клас інформаційно-цифрової епохи, який сформувався під впливом експансії вищої освіти, глобалізації, технологічних навичок. Його представники мають середній рівень соціально-економічного та культурного добробуту. Проявляють себе у різних формах публічного активізму під час війни з росією. У них є вища освіта, сучасні цифрові вміння, здатність до соціально-мережових взаємодій, постмодерністські цінності самовираження. Власне, вони й будуть принциповими

промоутерами нової демократії»²⁶. Доповнює свою колегу Сергій Дембіцький, який акцентує увагу на соціальному зрізі суспільних відносин: «Соціетальні цінності – це властивості соціальної взаємодії, бажані або необхідні. Це безпека (захист членів суспільства від внутрішніх руйнівних процесів, злочинності, екології, дискримінації), свобода (мінімізація втручання держави), різноманіття (забезпечення мирного співіснування у суспільстві з різними політичними, релігійними, культурними ідеалами), порядок, стабільність, розвиток. Стабільність – підтримання досягнутих у суспільстві стандартів життя. Розвиток – забезпечення відповідності або руху наукових і технологічних досягнень країни до рівня провідних країн світу. Самостійність – вирішення питань державного будівництва без втручання зовнішніх політичних сил. Сила – обстоювання позицій держави у міжнародній політиці на регіональному або глобальному рівні. У часи війни ми бачимо консолідацію суспільства. Ми побачили узгоджену роботу парламенту, де всі політичні гравці перейшли від критики до взаємодопомоги. Дискурс підтримки віддзеркалився на електоральній настрої. Найвищий рівень підтримки, адресований Президенту, – 93% – був зафіксований у березні»²⁷.

Олександра Дейнеко, соціологиня з Харківського національного університету імені В. Каразіна, подає своє бачення нових суспільних змін: «Ця консолідація не є абсолютною, але, як порівняти з довоєнним періодом, варта уваги. Помітною є зміна соціальності економіки під час війни. Перехід від типового ринкового обміну, коли, спрямовуючи певне благо, очікуємо певне благо у відповідь, до режиму дару: передаємо благо без отримання взаємного блага. Це властиво різним економічним акторам. Якщо говорити про сферу культури, то тут теж варто говорити про дискурс сепарації. Дані досліджень показують посилення ідентифікації себе як громадян України. Наприклад, якщо рік тому 75% ідентифікували себе як громадяни України, то зараз 98%. Також помітна тотальна відмова від радянської ідентичності. Абсолютна сепарація від росіян, 91% не підтримують тезу, що українці та росіяни – один народ. 64%

---

²⁶ Як війна змінює українське суспільство. *Укрінформ*. 12 липня 2022 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3527305-ak-vijna-zminue-ukrainske-suspilstvo.html> (дата звернення: 25 жовтня 2022 року).

²⁷ Як війна змінює українське суспільство. *Укрінформ*. 12 липня 2022 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3527305-ak-vijna-zminue-ukrainske-suspilstvo.html> (дата звернення: 25 жовтня 2022 року).

переконані, що відновлення дружніх відносин неможливе. 76% переконані, що потрібне перейменування тих об'єктів, які пов'язані з рф. І це той консенсус, якого не було до війни. А на тлі тимчасово переміщених осіб почалися формування міжрегіональної соціальної згуртованості, посилення горизонтальних зв'язків і стирання міжрегіональних відмінностей. Ми також можемо говорити про нову якість тих зв'язків. Слабкі зв'язки та низька довіра поступилися сильним зв'язкам та високій довірі. Відбулася така собі трансформація і довіри і сили соціальних зв'язків. Йдеться не лише про горизонтальні зв'язки, але й про горизонтальні та вертикальні види зв'язків. Наприклад, якщо у харківського мера був низький рівень довіри під час війни, то його активність та практики під час війни сприяли зростанню довіри. І навіть стиранню горизонтально-вертикальних зв'язків. Люди стають ближчими одне до одного»²⁸.

Ці судження фахівців характеризують принципово нові суспільні відносини, що буде враховано під час розроблення механізмів підвищення домогосподарств у сільській місцевості.

Обґрунтування можливого застосування відомих теоретичних конструкцій. Проаналізовані теоретичні конструкції щодо підвищення рівня добробуту населення є важливим підґрунтям розроблення власних теорій, концепцій, моделей. Водночас необхідно взяти до уваги те, що зазначені попередні конструкції розроблялись у інші періоди, які, відповідно, мали інші суспільні характеристики й обґрунтовували вирішення саме тогочасних проблем; відображали власні погляди науковців; загалом мали значення для конкретної країни або групи споріднених країн. У цьому контексті ще П. Лілієнфельд-Тоаль (1829–1903 роки) зазначав, що «будь-яке штучне нав'язування чужих, хоча й більш досконалих інституцій, сприйняття іншої, хоча й вищої цивілізації пов'язані, звичайно, з небезпеками. Якщо умови недостатньо підготовлені до такої прив'язки, якщо духовні сили народу недостатньо розвинуті або розвинуті в іншому напрямі, в іншому сенсі, то несподіваний перехід або значний поступ від нижчого до вищого може сприяти руйнуванню, розпаду, регресії. Хіба ми не бачимо безліч прикладів тих держав і народів, які, зачарувавшись високорозвиненими інституціями передових націй, намагались перенести їх на свою суспільну базу без будь-яких змін, і замість

---

²⁸ Там само.

очікуваних значних результатів це принесло лише безлад і розруху?»²⁹.

Отже, відомі наявні теоретичні конструкції у цьому аспекті можуть бути використані щодо методологічних підходів, подібних ситуацій, зіставлених проблем за умови їх вирішення, випробуваного та підтвердженого позитивного досвіду.

Вибір інструментарію дослідження з урахуванням альтернативних варіантів. Сучасна економічна наука тепер має у своєму науковому інструментарію ціле розмаїття підходів, методів, теорій, концепцій тощо для виконання досліджень. Саме тому дослідник, керуючись метою, завданнями, розлогістю, вибирає відповідні елементи такого інструментарію. Зважаючи на специфіку дослідження, основним підходом виберемо системний згідно з такими аргументами: універсальність прийомів, можливість використовувати інструментарій суміжних наук, зокрема соціології та демографії. Переконливе обґрунтування зазначеного підходу подають Ю. Бродський, К. Молодецька, М. Николук: «Суть системних досліджень полягає у використанні фундаментального методологічного поняття системи як єдиного абстрактного відображення об'єктів будь-якої природи й ступеня складності; виділенні провідних, визначальних сторін, тенденцій розвитку системи; поданні проблеми як концептуальної системи. Системний підхід – це метод, у якому всі зв'язки, елементи, функції та проблеми розглядаються у вигляді взаємопов'язаного цілого. Задачею системного підходу є формування на рівні спеціальної методології загальнонаукових принципів, положень, понять, форм та методів системних досліджень, відповідно до яких кожен об'єкт, поданий як система, розглядається не тільки як деяке самостійне ціле, але й як частина системи вищого рівня складності (макросистеми) з усіма її суттєвими взаємозв'язками щодо інших об'єктів, які входять до складу цієї макросистеми. В основі системного підходу лежить прагнення встановити загальну орієнтацію досліджень та визначити науковими засобами цілісність, організованість об'єкта (системи, процесу, явища, проблеми), що досліджується, з усією багатогранністю його зв'язків. Цей загальний принцип орієнтує на розглядання об'єктів як систем. Системний підхід, окрім системності об'єкта дослідження, передбачає системність мислення. Повнота, завершеність та ефективність дослідження будуть забезпечені, якщо

---

²⁹ Лиlienфельд-Тоаль П. Мысли о социальной науке будущего: человеческое общество как реальный организм. Москва : Книжный дом «Либроком», 2012. 413 с.

дослідник організуватиме своє дослідження як деяку концептуальну систему»³⁰.

Саме цей підхід згідно з наведеними аргументами буде основним.

Оцінювання наявних стратегічних національних юридичних актів розвитку суспільної системи України. Станом на жовтень 2022 року сформовано відповідну нормативно-правову базу, де визначено основні напрями, схеми, положення тощо формування загальних сукупних ресурсів домогосподарств, зокрема у сільській місцевості. Окремі з них мають сутність загальнонаціональних, інші мають рекомендаційний характер або перебувають у стадії затвердження. Основними з них є такі: Концепція розвитку сільських територій³¹, Концепція сільського розвитку до 2030 року³², Концепція стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 року³³, Національна економічна стратегія на період до 2030 року³⁴, Біла книга. Стратегія розвитку земельних відносин в Україні³⁵.

Аналізуючи зазначені акти, виокремимо два аспекти, а саме оптимальний та рекомендаційний. До оптимального аспекту віднесено визначення основних проблем та напрями їх вирішення, формулювання окремих механізмів, окремі пропозиції. Оскільки ці

---

³⁰ Бродський Ю., Молодецька К., Ніколюк О. Системний аналіз в економіці : навчальний посібник. Житомир : Житомирський національний агроекологічний університет, 2014. 175 с.

³¹ Про схвалення Концепції розвитку сільських територій : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року № 995-р. Документ 995-2015-р, чинний, поточна редакція від 15 грудня 2020 року, підстава № 1239-2020-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80/print1446542150663211#Text>.

³² Про схвалення концепції сільського розвитку до 2030 року : проект Розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-proSkhvalenniaKontseptsiisil'skogoRozvitkuD>.

³³ Про схвалення Концепції стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 року : проект Розпорядження КМУ від 22 вересня 2021 року. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-shvalennya-koncepciyi-stimulyuvannya-rozvitku-pidpriyemnictva-na-sil'skih-teritoriyah-do-2030-roku>.

³⁴ Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

³⁵ Біла книга. Стратегія розвитку земельних відносин в Україні. Land Transparenzy. KSE / Міністерство аграрної політики та продовольства України. Травень 2021. URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/PDF/Land-strategy_220530_092343.pdf.

юридичні акти розроблялись у довоєнний період, є очевидним, що в них не було передбачено ситуаційні аспекти воєнного часу, тому є потреба відображення цих реалій. Рекомендаційний аспект обґрунтовано у такому викладенні: необхідність урахування ситуаційних аспектів воєнного часу, виокремлення можливих періодів реалізації положень, обумовлення нових реалій України у контексті статусу кандидата у члени ЄС, акцентування уваги на можливих джерелах фінансових надходжень із зовнішнього середовища, визначення нових нормативів соціальних стандартів, врахування ментальних особливостей населення.

Аналіз сукупних ресурсів домогосподарств. Беручи до уваги певну конфіденційність статистичної інформації в умовах воєнного часу, проаналізуємо ці ресурси лише у довоєнний період (табл. 1, 2).

В результаті аналізу виявлено такі тренди:

- протягом цього періоду відбулось суттєве зміщення питомої ваги грошових ресурсів у напрямі зростання у їхньому загальному обсязі із 45,1% у 1999 році до 88,6% у 2021 році;

- певним позитивним чинником є зростання питомої ваги оплати праці у грошових ресурсах (від 16,3% у 1999 році до 47,4% у 2021 році);

- також позитивом є зростання питомої ваги доходів від підприємницької діяльності (від 1,3% у 1999 році до 4,4% у 2021 році);

- окремим негативом є суттєве зменшення питомої ваги доходів від продажу сільськогосподарської продукції (від 9,4% у 1999 році до 7,9% у 2021 році).

Отже, у цій динаміці присутні як позитивні, так і негативні тенденції. З огляду на вагомий обсяги фінансових ресурсів у домогосподарствах вони відіграють суттєву роль у розвитку сільських територіальних громадах з таких причин:

- забезпечують фізіологічне існування як працездатних, так і непрацездатних членів домогосподарств;

- є суттєвим постійним джерелом податкових надходжень до бюджетів сільських громад як відрахування від фонду оплати праці та підприємницької діяльності;

- зазначені фінансові ресурси є важливим джерелом розвитку інфраструктури сільських громад, тому що сприяють функціонуванню торгових, медичних, транспортних та інших мереж;

- виплати соціального призначення пенсіонерам, малозабезпеченим особам та іншим верствам населення є доволі важливим джерелом доходів для цих мешканців сільської місцевості, тому що суттєво доповнюють їхні власні фінансові ресурси.

Таблиця 1
Динаміка та структура ресурсів домогосподарств у селі протягом 1999–2021 років, грн. за місяць, в розрахунку на одне домогосподарство

Рік	Всього сучасних ресурсів	всього загальних доходів	Зокрема: з них							негрошові доходи
			всього	Грошові за видами			дохід від підприємницької діяльності	дохід від продажів с/г продукції	дохід від пенсій, стипендій, субсидій	
				оплата праці	пенсії, стипендії, субсидії	дохід від продажу с/г продукції				
1999	363,61	355,49	164,15	59,31	48,52	34,38	4,88	191,34		
2000	458,38	435,85	247,34	85,42	65,35	61,52	6,13	188,51		
2001	535,6	515,04	340,89	119,22	94,6	80,39	9,84	174,15		
2002	608,21	585,26	419,7	142,49	128,94	85,92	11,55	165,56		
2003	689,74	664,56	481,69	165,3	137,21	109,2	15,29	182,97		
2004	868,14	835,67	666,21	228,61	211,15	123,1	32,96	169,46		
2005	1 259,94	1 210,74	993,9	342,24	347,33	171,3	46,04	216,88		
2006	1 496,51	1 431,79	1 190,29	452,62	398,01	178,2	62,28	241,5		
2007	1 822,39	1 756,05	1 484,4	596,17	481,96	213,9	69,65	271,65		
2008	2 510,64	2 374,34	2 040,2	817,36	674,59	277,8	97,49	334,14		
2009	2 713,96	2 518,39	2 218,97	914,91	750,05	254,6	123,8	400,42		
2010	3 164,6	3 086,85	2 605,35	1 011,91	904,39	343,5	149,8	479,5		
2011	3 522,09	3 424,48	2 912,53	1 195,01	972,36	356,8	135,7	511,95		
2012	3 823,32	3 719,22	3 270,07	1 433,46	1 111,62	342,3	119,47	449,15		
2013	4 114,06	4 004,05	3 487,63	1 510,23	1 219,12	368,9	126,22	516,42		
2014	4 454,96	4 367,28	3 788,5	1 535,24	1 269,33	410,5	225,94	578,78		
2015	5 238,02	5 130,15	4 316,35	1 769,86	1 355,74	486,1	231,53	813,8		
2016	6 258,37	6 122,45	4 896,66	1 990,81	1 501,4	506,7	286,05	1 225,79		
2017	8 064,82	7 893,34	6 335,59	3 178,22	1 658	662,7	281,58	1 357,75		
2018	9 455,19	9 295,12	7 929,53	3 925,13	1 924,73	684,2	482,81	1 365,69		
2019	11 137,1	10 884,4	9 568,71	5 084,24	1 924	2 187	536,89	1 315,65		
2020	11 651,08	11 470,2	10 267,03	5 314,86	2 498,61	774,1	579,18	1 203,13		
2021	13 417,59	13 184,4	11 889,69	6 369,16	2 786,7	1 058	386,5	1 294,71 ³⁶		

³⁶ Випрати і ресурси домогосподарств України за відповідні роки. Доходи за відповідні роки. Доходи та умови життя / Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

Динаміка та структура сукупних ресурсів домогосподарств у селі протягом 1999–2021 років,
% за місяць в розрахунку на одне домогосподарство

Рік	Всього сукупних ресурсів	всього загальних доходів	Із них							нетрошові доходи
			всього	грошові			за видами			
				оплата праці	пенсії, стипендії, субвенції	дохід від продажу сл. продукції	дохід від підприємницької діяльності	дохід від підприємницької діяльності		
1999	100,0	97,8	45,1	16,3	13,4	9,4	1,3	52,7		
2000	100,0	95,1	54	18,7	14,2	13,4	1,4	41,1		
2001	100,0	96,2	63,6	22,3	17,7	15	1,8	37,6		
2002	100,0	96,2	69	23,5	21,2	14,1	1,9	27,2		
2003	100,0	96,3	69,8	23,9	20	15,8	2,2	26,5		
2004	100,0	96,3	76,7	26,3	24,4	14,2	3,7	19,6		
2005	100,0	96,1	78,9	27,1	27,5	13,6	3,7	17,2		
2006	100,0	95,7	79,5	30,3	26,5	12	4,2	16,2		
2007	100,0	96,4	81,5	32,7	26,6	11,7	3,8	14,9		
2008	100,0	94,6	81,3	32,5	27	11,1	3,9	13,3		
2009	100,0	96,5	81,8	33,7	28,1	9,4	4,6	14,7		
2010	100,0	97,5	82,4	32	28,5	10,9	4,8	15,1		
2011	100,0	97,2	82,7	34	27,5	10,1	3,9	14,5		
2012	100,0	97,3	85,3	37,4	29,1	8,9	3,1	11,8		
2013	100,0	97,3	84,8	36,7	29,8	9,0	3	12,5		
2014	100,0	98,1	85	34,4	28,5	9,2	5,1	13,1		
2015	100,0	97,9	82,4	33,7	25,9	9,5	4,4	15,5		
2016	100,0	97,8	78,2	31,8	24,2	8,1	4,3	19,6		
2017	100,0	97,9	81	39,4	20,8	8,2	3,5	16,9		
2018	100,0	98,3	83,9	41,8	20,4	7,2	5,1	14,4		
2019	100,0	97,7	85,9	45,6	19,7	7,4	4,8	11,8		
2020	100,0	98,8	88,1	45,7	21,3	6,6	5	10,5		
2021	100,0	98,2	88,6	47,4	20,4	7,9	4,4	9,6 ³⁷		

³⁷ Випрати і ресурси домогосподарств України за відповідні роки. Доходи та умови життя / Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

Беручи до уваги ці аргументи, доходимо висновку, що сукупні фінансові виплати соціального призначення пенсіонерам, малозабезпеченим особам та ресурси цих домогосподарств є не лише їхніми індивідуальними чинниками розвитку, але й факторами розвитку всієї сільської територіальної громади. Саме тому джерелам та механізмам збільшення цих ресурсів необхідно приділяти наукову, державну, прагматичну увагу всіма зацікавленими сторонами: від державних органів влади до органів місцевого самоврядування.

Для оцінювання динаміки цих ресурсів виконаємо відповідні розрахунки. Часткові індекси темпів приросту загальних та окремих видів доходів домогосподарств вирахуємо за такими формулами.

1) Частковий індекс приросту загальних доходів (формула 1):

$$Ka = Zmax/Zmin, \quad (1)$$

де Ka – зазначений індекс; $Zmax$, $Zmin$ – максимальне (у 2021 році) та мінімальне (у 1999 році) значення зазначених доходів відповідно; $Ka = 13\,417,59/363,61 = 36,90$.

2) Частковий індекс приросту грошових доходів (формула 2):

$$Kb = Zmax/Zmin, \quad (2)$$

де $Kb = 11\,889,69/164,15 = 72,43$.

3) Частковий індекс приросту оплати праці (формула 3):

$$Kc = Zmax/Zmin, \quad (3)$$

де $Kc = 6\,369,16/59,31 = 17,38$.

4) Частковий індекс приросту пенсій, стипендій, субсидій (формула 4):

$$Kd = Zmax/Zmin, \quad (4)$$

де $Kd = 2\,786,7/48,52 = 57,43$.

5) Частковий індекс приросту доходів від продажу сільськогосподарської продукції (формула 6):

$$Ki = Zmax/Zmin, \quad (5)$$

де $Ki = 1\,058/34,38 = 18,42$.

6) Частковий індекс приросту доходів від підприємницької діяльності (формула 7):

$$Kf = Zmax/Zmin, \quad (7)$$

де $Kf = 586,5/4,88 = 120,18$.

Отже, прослідковуються значні розбіжності у цій динаміці.

Для оцінювання рівня доходів українського населення з іншими країнами порівняємо заробітні плати як основне джерело загальних доходів (табл. 3).

Таблиця 3

**Порівняння середньої місячної заробітної плати
в окремих країнах ЄС та в Україні у 2021 році, євро**

	Країна						
	Європа	Німеччина	Фінляндія	Іспанія	Литва	Естонія	Україна
Період	березень	червень	вересень	червень	червень	червень	червень
Значення	1 903	4 094	3 692	2 064	1 566	1 538	443

Джерело: ^{38,39}

Аналізуючи рівень оплати праці у поданих країнах, зазначимо, що в Україні він значно менший від зазначених держав.

Розроблення механізмів підвищення рівня сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості. У цьому контексті обґрунтуємо такі принципи:

- 1) врахування нових суспільних умов розвитку України, зокрема умов воєнного часу та набуття статусу кандидата на вступ до ЄС;
- 2) розроблення теоретичного базису та практичних механізмів має відбуватись на основі формування нової суспільної єдності;
- 3) пріоритет в орієнтації на соціальні стандарти ЄС;
- 4) основою збільшення цих ресурсів має бути економічний розвиток агропромислового сегменту економіки;
- 5) врахування позитивного українського та зарубіжного досвіду розроблення та реалізації соціальних реформ;
- 6) обов'язковість державної підтримки, зокрема фінансової, під час розроблення стратегічних та поточних юридичних актів щодо цих ресурсів домогосподарств;
- 7) відповідальність посадових осіб за виконання відповідних юридичних актів.

У зазначеному контексті наведемо погляди українських учених. Так, І. Лукинов ще у 2001 році зауважував: «Для виведення народного господарства країни з кризового стану велике значення має

³⁸ Середня місячна заробітна плата. Середня зарплата в Європі / Мінфін. України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world/europe>.

³⁹ Архів валютних курсів. Підсумки дня. 30.06.2021 / Мінфін України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2021-06-30>.

формування української науково обґрунтованої доктрини й концепції її економічного розвитку, яку нашим ученим спільно з практичними працівниками належить якомога швидше розробити власними зусиллями, не чекаючи, коли це зроблять західні «радники і консультанти». Під час її розроблення, безумовно, необхідно враховувати позитивний світовий досвід в управлінні розвитком економіки»⁴⁰.

Погляд на процес післявоєнного відновлення, який є також дотичним до зазначених сукупних ресурсів, висловив голова правління Інституту економічних досліджень та політичних консультацій І. Бураковський під час конференції у Варшаві 28 квітня 2022 року «Після війни. Переосмислення майбутнього громадянського суспільства», де зазначив таке: «Війна забрала понад 50% ВВП України, і для того, щоб компенсувати ці втрати, економіка має щорічно зростати на 15% протягом 5 років, на 7% – протягом 10 років. Сьогодні питання відновлення розглядається з точки зору термінів (час), коштів (фінансові потреби) та джерел фінансування (допомога світової спільноти, репарації тощо). Повоєнне відновлення України вимагатиме колосальних зусиль як від влади, так і від суспільства. Зокрема, громадянське суспільство має сприяти налагодженню регулярного, чесного та відповідального діалогу між громадянами та владою, а також пропонувати ефективні рішення відповідних проблем. Ефективність повоєнного відновлення прямо залежить від того, наскільки ефективно спрацюватиме держава як менеджер проєкту відновлення»⁴¹.

Беручи до уваги особливу актуальність перманентного підвищення сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості в умовах воєнного стану, пропонуємо механізми за ієрархічними суспільними рівнями. Під час формування таких механізмів було враховано результати аналізу сукупних ресурсів домогосподарств; наявність окремих незахищених громадян, які

---

⁴⁰ Лукинов І. Про національну доктрину економічних трансформацій в Україні. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. 2001. № 18. Ч. 1. Спеціальний випуск «Проблеми економічної інтеграції України у Європейський Союз. Європейські порівняльні студії». С. 6–12.

⁴¹ Бураковський І. На відновлення української економіки піде від 5 до 10 років – прогноз. *УНІАН*. 06.05.22. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/rosiyske-vtorgnennya-na-vidnovlennya-ukrajinskoji-ekonomiki-pide-vid-5-do-10-rokiv-novini-ukrajina-11815407.html>.

особливо потребують державної підтримки, тому що у них відсутні достатні обсяги коштів для забезпечення гідного існування; ситуативні аспекти втрати власного майна, зокрема житла, громадянами, які не мають реальних термінових можливостей його придбання; інші форс-мажорні обставини, які для свого вирішення потребують негайної фінансової підтримки.

1) На рівні центральних органів влади. Врахувати у проєкті Державного бюджету України, окрім допомоги на відновлення житла, прямі фінансові дотації з адресним змістом, які будуть надаватись на ці видатки на рівні територіальної громади. Цей механізм має бути дієвим з огляду на те, що в проєкті Державного бюджету на 2023 рік, поданого на друге читання, передбачено підвищення соціальних стандартів порівняно з 2022 роком лише на 5,4%⁴². Зазначені фінансові дотації доцільно передбачити у відповідних бюджетних програмах профільних міністерств, зокрема Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства соціальної політики України. Обсяг цих дотацій слід сформулювати згідно із запитами регіонів та наповнювати з можливих джерел внутрішнього та зовнішнього фінансування.

2) На обласному, районному рівнях. Державним обласним військовим адміністраціям та відповідним державним органам районного рівня слід сприяти вирішенню життєво важливих проблем для мешканців територіальних громад з урахуванням реальних можливостей.

3) На рівні сільської, селищної територіальної громади. Під час формування поточного бюджету слід передбачити формування стабілізаційного компенсаційного фонду для належної підтримки зазначених верств населення. Джерелами такого фонду можуть бути можливі додаткові надходження місцевих бюджетів, наявні спонсорські та волонтерські кошти, внутрішня та зовнішня грантова підтримка.

4) На рівні фермерських, сімейних господарств, промислових структур. З використанням наявних фінансових ресурсів, а також механізмів державної підтримки господарюючих суб'єктів

---

⁴² Інтерв'ю міністра соціальної політики Оксани Жолнович виданню Mind. UA. 29.09.2022. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/interviu-ministra-sotsialnoi-polityky-oksany-zholnovych-vydanniu-mind-ua-29092022> (дата звернення: 29 вересня 2022 року).

агропромислового комплексу слід відновлювати та розширювати виробництво, забезпечувати створення нових робочих місць, організувати виробництво конкурентоспроможної продукції, зокрема на зовнішньому ринку, що буде сприяти поповненню сукупних ресурсів відповідних домогосподарств.

5) На рівні домогосподарств. Слід активніше використовувати можливості сільськогосподарської кооперації, інтенсивніше впроваджувати сучасні методи господарювання на власних земельних наділах, користуватись консультаціями дорадчих служб, інших фахівців, брати участь у корисних для себе та інших громадян загальнодержавних акціях (зокрема, «Сади перемоги»)⁴³.

Зазначимо, що пропонувані механізми для підвищення рівня сукупних ресурсів зазначених домогосподарств, беззаперечно, сприятимуть їхньому зростанню.

ВИСНОВКИ

У результаті виконаного аналізу динаміки та структури сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості було виявлено, що їхній теперішній рівень є значно нижчим, ніж в інших країнах Європи. Саме тому в контексті набуття статусу кандидата у члени Європейського Союзу актуалізується загальнонаціональне завдання його поступового підвищення, зокрема в умовах воєнного часу. Для більшої аргументації динаміки зазначених сукупних ресурсів розраховано часткові індекси темпів приросту загальних та окремих видів доходів домогосподарств. Доведено, що для такого підвищення необхідна цілеспрямована робота науковців, вищих посадових осіб, органів місцевого самоврядування, самих домогосподарств. Наголошено на тому, що важливу роль у цьому контексті має відігравати українська наука, зокрема економічна, яка повинна запропонувати обґрунтовані теоретичні конструкції такого підвищення, а також розробити відповідні механізми їхньої реалізації. У дослідженні детально з'ясовано відомі теорії, концепції, які є дотичними до вирішення зазначених проблем, визначено їхню придатність до застосування в реаліях України, проаналізовано наявні стратегічні національні юридичні акти розвитку суспільної системи України. Пропонувані у цьому контексті механізми підвищення зазначених сукупних ресурсів мають сприяти пошуку та

---

⁴³ Проект «Сади перемоги». URL: <https://sadyperemohy.org>.

формуванню відповідних джерел, а також їхньому оптимальному використанню на рівні домогосподарств у сільській місцевості.

АНОТАЦІЯ

Виявлено основні характеристики Постмодерну за окремими суспільними зрізами. З огляду на те, що рівень доходів домогосподарств у сільській місцевості у передвоєнний час був одним із найнижчих у Європі, актуалізується проблема його підвищення. Виконаний аналіз динаміки сукупних ресурсів зазначених домогосподарств протягом 1999–2021 років підтвердив різні темпи зростання окремих складових частин цих ресурсів. Для характеристики динаміки окремих складових частин цих ресурсів розраховано відповідні індекси. Оцінено юридичні акти, виокремлено два аспекти, а саме оптимальний та рекомендаційний. Під час розроблення механізмів підвищення рівня сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості обґрунтовано сім принципів. Аргументовано механізми підвищення таких ресурсів за п'ятьма ієрархічними суспільними рівнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів валютних курсів. Підсумки дня. 30.06.2021 / Мінфін України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2021-06-30>.
2. Базилевич В., Ільїн В. Метафізика економіки. Київ : Знання, 2007. 718 с.
3. Біла книга. Стратегія розвитку земельних відносин в Україні. Land Transparensy, KSE / Міністерство аграрної політики та продовольства України. Травень 2021. URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/PDF/Land-strategy_220530_092343.pdf.
4. Бродський Ю., Молодецька К., Ніколюк О. Системний аналіз в економіці : навчальний посібник. Житомир : Житомирський національний агроекологічний університет, 2014. 176 с.
5. Бураковський І. На відновлення української економіки піде від 5 до 10 років – прогноз. УНІАН. 06.05.22. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/rosiyske-vtorgnennya-na-vidnovlennya-ukrajinskoji-ekonomiki-pide-vid-5-do-10-rokiv-novini-ukrajina-11815407.html>.
6. Витрати і ресурси домогосподарств України за відповідні роки. Доходи та умови життя / Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Горбатенко В. Постмодерн і трансформація ціннісної основи людського буття. *Політичний менеджмент*. 2005. № 1. С. 3–13.
8. Гордієнко Л. Фінансові теорії громадських інституцій. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 1. С. 18–24.
9. Гордійчук Д. Збитки України від війни перевищили \$127 мільярдів у вересні. *KSE*. 21 жовтня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/21/692884>.
10. Данилишин Б. Витиснути максимум з Росії та залучити кошти партнерів. *Економічна правда*. 13 квітня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/13/685656>.
11. Децик О., Алексеев В. Повернути втрачене. Чим Україні загрожує зменшення населення? *LB.ua*. URL: https://lb.ua/economics/2022/09/22/530166_povernuti_vtrachene_chim_ukraini.html.
12. Економісти пояснили 45% потенційних втрат ВВП України. *Фінансовий клуб*. 11 квітня 2022. URL: <https://finclub.net/ua/news/ekonomisty-poiasnyly-45protsent-potentsiinykh-vtrat-vvp-ukrainy.html>.
13. Ермилова Г. Постмодернизм как феномен культуры XX века. URL: <http://www.zpujournal.ru/e-zpu/2008/4/Ermilova>.
14. Зайцев Ю. Філософія розвитку глобальної економіки та суспільства в умовах Четвертої промислової революції. *Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у XXI ст.: перспективи нової парадигми* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28–29 травня 2019 року). Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2019. С. 43–48. DOI: <http://doi.org/10.31617/k.knute.2019-05-29.01>.
15. Інтерв'ю Міністра соціальної політики Оксани Жолнович виданню Mind. UA. *Урядовий портал*. 29 вересня 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/interviu-ministra-sotsialnoi-polituku-oksany-zholnovych-vydanniu-mind-ua-29092022>.
16. Кальян С. Становлення та розвиток концептуальних підходів й інструментів дослідження політичного процесу. *Наукові записки*. 2008. Вип. 41. С. 25–35.
17. Кузьмук С. Біхевіористичні фінанси: теоретична концептуалізація та закономірності використання в економіці : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01. Чернівці, 2019. 227 с.
18. Лилиенфельд-Тоаль П. Мысли о социальной науке будущего: человеческое общество как реальный организм. Москва : Книжный дом «Либроком», 2012. 413 с.

19. Лукинов І. Про національну доктрину економічних трансформацій в Україні. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. 2001. Спеціальний випуск «Проблеми економічної інтеграції України у ЄС. Європейські порівняльні студії». № 18. Ч. 1. С. 6–12.

20. Мартинов А. Футурологічні сценарії глобальної перспективи. *Нова парадигма*. 2002. Вип. 28. С. 151.

21. Оновлено перелік громад у районах бойових дій, на тимчасово окупованих територіях і тих, що в оточенні : Наказ Мінінтеграції станом на 26 вересня 2022 року. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15571>.

22. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотворення) / за заг. ред. Н. Хоми. Львів : Новий Світ, 2000, 2015. 492 с.

23. Мансур О. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп / пер. с англ. Москва : ФЭИ, 1995. 174 с.

24. Постол А. Постмодернізм як сучасна суспільно-політична реальність. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2010. Вип. 42. С. 69–79.

25. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

26. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року № 995-р ; документ № 995-2015-р, чинний, поточна редакція від 15 грудня 2020 року, підстава № 1239-2020-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80/print1446542150663211#Text>.

27. Про схвалення концепції сільського розвитку до 2030 року : проект Розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-proSkhvalenniaKontseptsiisil'skogoRozvitkuD>.

28. Про схвалення Концепції стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 року : проект Розпорядження КМУ від 22 вересня 2021 року. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-shvalennya-kontseptsiyi-stimulyvannya-rozvitku-pidpriyemnictva-na-sil'skih-teritoriyah-do-2030-roku>.

29. Проект «Сади перемоги». URL: <https://sadyperemohy.org>.

30. Середня місячна заробітна плата. Середня зарплата в Європі / Мінфін. України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world/europe>.

31. Харари Ю.Н. В битве с коронавирусом человечество не обладает лидерством. *Time*. URL: <https://time.com/5803225/yuval-noah-harari-coronavirus-humanity-leadership>.

32. Хорни К. Самоанализ / пер. А. Боковикова, В. Старовойтова. N.Y. : W.W. Norton & Co, 1942 ; Москва : ЭКСМО-Пресс, 2002. 115 с.

33. Шевчук Д. Постмодерні виміри політичної філософії. *Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Філософія. Педагогіка. Суспільство*. 2011. Вип. 1. С. 76–89.

34. Як війна змінює українське суспільство. *Укрінформ*. 12 липня 2022 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3527305-ak-vijna-zminue-ukrainske-suspilstvo.html> (дата звернення: 25 жовтня 2022 року).

35. Bently A. *Process of Government*. N.-Y., 1908. 256 p.

36. Easton D. (eds). *The Development of Political Science. A Comparative Survey* / J.G. Gunnell, L. Graziano. London ; New York : Routledge, 1996. 296 p.

37. Easton D. The Future of the Postbehavioral Phase. *Contemporary Empirical Political Theory* / ed. by K. Manroe, R. Berkeley et al. 1997. P. 15.

38. Frank G.A., Gils B.K. *The World System and Five Hundred Years or Five Thousand?* London ; New York : First published, 1993.

39. Kagermann W.-D., Wahlster L.W. *Industrie 4.0: Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4. industriellen Revolution* (нім). *VDI nachrichten*. Архів оригіналу за 22 липня 2015 року.

Information about the author:

Pasichnyk Yurii

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief researcher of the department of socio-economic development of rural areas, National Research Centre “Institute of Agrarian Economics”, 10, Heroes of Defense Street, Kyiv, 03127, Ukraine